

Kamila Follprecht
Archiwum Narodowe w Krakowie
 <https://orcid.org/0000-0002-0776-7576>

Zamek w Spytkowicach siedzibą Archiwum Narodowego w Krakowie

W latach 2001-2022 spytkowicki zamek był siedzibą Ekspozytury Archiwum Państwowego/Narodowego w Krakowie¹. Budynek administrowany w latach 1970-2023 przez archiwa państwowe², podlegające Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych, przez 27 lat był remontowany (1973-2000) i przez 27 lat przechowywano w nim archiwalia (1994-2021).

Majątek Spytkowice, stanowiący część dóbr krzeszowickich Adama Potockiego (klucz spytkowicki w hrabstwie tenczyńskim)³, w czasie okupacji niemieckiej w latach 1939-1945 podlegał niemieckiemu rządcy, a zamek (pałac, dwór) był zamieszkaný. W 1945 r. został jednak poważnie uszkodzony w wyniku wysadzenia pobliskiego mostu kolejowego (obecnie wiadukt kolejowy nad drogą i rzeką Bachówką)⁴. Na mocy dekretu o reformie rolnej z września 1944 r. zarówno dobra krzeszowickie, jak i cały majątek Potockich zostały znacjonalizowane, ziemie przekazano Państwowemu Funduszowi Ziemi i rozparcelowano, a pozostałe tzw. resztówki poparcelacyjne (dwory z parkami, nieruchomości, obiekty przemysłowe, takie jak młyny, gorzelnie, cukrownie, tartaki) stopniowo zagospodarowywano⁵.

¹ Tekst jest poszerzoną wersją rozdziału dotyczącego Ekspozytury w Spytkowicach w publikacji omawiającej dzieje krakowskiego Archiwum: K. Follprecht, K. Zięba, P. Ząbczyński, *Na drodze do współczesności. Archiwum Narodowe w Krakowie: Ludzie – Miejsca – Praca. 1878-2021*, Kraków 2021, s. 135-138.

² W latach 1970-1979, 1987-2023 Archiwum Państwowe Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego (od 1976 r. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie, od 1984 r. Archiwum Państwowe w Krakowie, od 2012 r. Archiwum Narodowe w Krakowie); w latach 1980-1986 Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach (od 1984 r. Archiwum Państwowe w Katowicach).

³ A. Palarczykowa, *Archiwum Potockich z Krzeszowic*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1997, t. 8, s. 72; K. Janik, *Perła Spytkowic – kompleks pałacowo-parkowy*, „Rocznik Spytkowicki” 2023, t. 2, s. 62-63.

⁴ K. Janik, *Perła Spytkowic...*, s. 63-64.

⁵ J. Basta, *Dobra łańcuckie Potockich. Zarys problematyki i źródła do dziejów ordynacji w zasobie Archiwum Państwowego w Rzeszowie*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1997, t. 8, s. 37, 39.

Spytkowski majątek (obszar 193 ha, w tym 152 ha użytków rolnych) został rozparcelowany między 28 lutego a 22 marca 1945 r.⁶, a jeszcze w marcu 1945 r. jego 120 ha planowano wyłączyć z parcelacji i przeznaczyć na gospodarstwo nasienne-warzywno-zbożowe⁷. Powstała resztówka⁸ (ok. 65 ha, z przeznaczeniem na szkołę rolniczo-pszczelarską i ogrodniczą) od 22 lutego do 27 lipca 1945 r. administrowana przez J. Janika obejmowała m.in. park podworski, zabudowania dworskie i wymienione budynki:

willa 20-10 drzewo, papa, średni; internat I 11-10 mur, papa, zły; stajnia 2,5-10 mur, dach, średni; obora 11-9 mur, dach, średni; świnia 5-2,5 mur, dach, średni; szopa na wozy 12-4 drzewo, dach, średni; stodoła spalona; szklarnia 12-5 mur, szkło, średni; kurnik-parnik 4-8/4, 5-2 mur, dach, średni⁹.

W 1946 r. resztówka stanowiła majątek państwowy zarządzany przez Wydział Powiatowy¹⁰, a w różnych wykazach jako przeznaczenie podawano Spółdzielnie Samopomocy Chłopskiej¹¹, chociaż w 1948 r. brano pod uwagę Państwową Wyższą Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego¹².

W czerwcu 1948 r. resztówka (ok. 9 ha) oraz budynki opisane jako:

dom mieszkalny (pałac), 49x44, murowany, kamień, cegła, kryty papą, stan zły. Budynek mieszkalny 35x12, murowany, kamień, cegła, kryty papą, stan średni. Stajnia, 100x9, murowana, kamień, cegła, kryta dachówką, stan dobry. Stodoła, 176x12, murowana, kamień, cegła, kryta dachówką, stan dobry. Spichlerz, 15x9, z drzewa, kryty papą, stan średni

zostały przekazane przez komisarza Ziemskiego Starostwa Powiatowego w Wadowicach „z wyjątkiem pałacu i 2 ha ziemi tuż koło pałacu” Nadleśnictwu Lasów Państwowych w Kalwarii¹³. Nadleśnictwo zwróciło nieruchomości starostwu (Państwowy Fundusz Ziemi) w czerwcu 1950 r.¹⁴

⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), Wojewódzki Urząd Ziemski w Krakowie, sygn. 29/719/32, s. 838.

⁷ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/3141, s. 873; Wojewódzki Urząd Ziemski w Krakowie, sygn. 29/719/31, s. 59.

⁸ ANK, Wojewódzki Urząd Ziemski w Krakowie, sygn. 29/719/116, s. 319.

⁹ ANK, Wojewódzki Urząd Ziemski w Krakowie, sygn. 29/719/105, s. 407-415.

¹⁰ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/3260, s. 2.

¹¹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/3261, s. 9, 59, 269, 377, 379; Wojewódzki Urząd Ziemski w Krakowie, sygn. 29/719/25, s. 305, 307, 311; sygn. 29/719/27, s. 46-49; Wojewódzkie Biuro Geodezji i Urządzeń Rolnych w Krakowie, sygn. 29/1465/WBGiUR II akta różne 953.

¹² ANK, Wojewódzka Rada Narodowa w Krakowie, sygn. 29/695/382.

¹³ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4713, s. 1; ANK, Rejon Lasów Państwowych w Krakowie, sygn. 29/4485/194, s. 5.

¹⁴ ANK, Rejon Lasów Państwowych w Krakowie, sygn. 29/4485/194, s. 1, 15; Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4713, s. 13.

W niedatowanym wykazie „resztówek województwa krakowskiego przekazanych i projektowanych na Spółdzielnie Samopomocy Chłopskiej” dla powiatu Wadowice jest adnotacja „nie przekazane Spytkowice”¹⁵. Jesienią 1945 r. w Spytkowicach powstała Powszechna Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa, zarejestrowana w Sądzie Powiatowym w Wadowicach w lipcu 1946 r., w marcu 1948 r. połączona ze spółdzielnią z Bachowic – dzięki czemu powstała Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska w Spytkowicach – a w maju 1951 r. zostały one włączone do spółdzielni w Ryczowie¹⁶. Realizując zalecenia pisma ókólnego Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego ze stycznia 1949 r.¹⁷, 6 maja 1950 r. Państwowy Fundusz Ziemi przekazał resztówkę Spytkowice (7 ha) w użytkowanie dzierżawne Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Spytkowicach¹⁸. W spisie inwentaryzacyjnym dołączonym do protokołu zdawczo-odbiorczego opisano budynki:

1. Pałac murowany z cegły i kamienia, 1 piętrowy, podpiwniczony, kryty papą, o 21 ubikacjach, szerokości 57x47x12x10 m. Budynek zupełnie zniszczony, ściany popękane od wysadzenia podczas wojny przez wojska niemieckie mostu kolejowego odległego od budynku około 60 m. Budynek ten objęty jest przez Ministerstwo Kultury i Sztuki jako zabytek.
2. Dom mieszkalny murowany, parterowy, kryty dachówką paloną, obejmujący 3 ubikacje, o rozmiarze 14x10x3, stan średni.
3. Stajnia murowana, z cegły, załamana pod kątem prostym, kryta dachówką paloną, w stanie dobrym, jedynie brak około 500 szt. dachówki i prawy róg od strony zachodniej zawilgocony i częściowo zmurszały z powodu braku dachówki na dachu, ponadto brak okien i drzwi. Stajnia ta wynosi 100 metrów długości i 9,20 m szerokości i 3 m wysokości.
4. Stodoła murowana, kryta dachówką cementową, o rozmiarze 133 x szer. 12 m szer. i 4 wysokości, znachodzi się w stanie dobrym, jedynie brak około 1000 sztuk dachówek i część łąt pod dachówki w ilości 200 metrów bież., ponadto brak drzwi i okien.
5. Stodoła na słupach murowanych, z cegły oszalowane deskami, kryte dachówką cementową, stan średni, jedynie brak około 2000 sztuk cegły, drzwi i jednego szalunku pomiędzy filarami, rozmiar tej stodoły wynosi 38,50 m długości 12 m szer. 4 m wys.
6. Spichlerz drewniany kryty gontami o rozmiarze 19,50 długi 9,20 szeroki 3 m wysoki, w 90% zniszczony.
7. Spichlerz przy gorzelni murowany, z cegły, kryty dachówką paloną, o rozmiarze 14 m dług, 10 m szer. i 3 m wys., w 50% zniszczony.
8. Gorzelnia murowana, z cegły, piętrowa, kryta dachówką paloną, bez żadnych urządzeń, nie posiada drzwi i okien, o rozmiarze 20 m dług, 14 m szer. 6 m wys., w 50% zniszczona¹⁹.

¹⁵ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/3261, s. 1, 3.

¹⁶ S. Gwizdała, *Zarys społecznego, gospodarczego i kulturalnego życia wsi Spytkowice*, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabian, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 273-274.

¹⁷ „Krakowski Dziennik Wojewódzki” 1949, nr 3, poz. 30.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4713, s. 4.

¹⁹ Ibidem, s. 5-6.

We wrześniu 1955 r. Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska w Ryczowie przekazała spytkowicką resztówkę (7 ha ziemi i budynki, bez spichlerza rozebranego w 1951 r.) na rzecz Państwowego Funduszu Ziemi w Wadowicach²⁰. Wówczas została ona oddana w dzierżawne użytkowanie Zespołowi Uprawowemu w Spytkowicach i do administracji Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Spytkowicach. Sam zamek opisano natomiast jako „pałac murywany z cegły i kamienia, 1 piętrowy, podpiwniczony, kryty papą, o 21 ubikacjach, w rozmiarach 57x47x12x10, zniszczony w 90%”²¹.

W opracowaniach pojawia się informacja, że w latach 1945-1956 w pałacu mieszkało 18 rodzin oraz mieściły się w nim sale lekcyjne szkoły podstawowej, a w 1956 r. Gromadzka Rada Narodowa zakwalifikowała pałac do rozbiórki²². W niedatowanym wykazie resztówek przy Spytkowicach zapisano: „7 ha, lasy plus część budynków. 2 ha Szkoła Powszechna plus budynek mieszkalny”²³. Co prawda opisywany stan zamku nie wskazuje, aby był zamieszkiwany, jednak trudna, wojenna i powojenna sytuacja mieszkaniowa wymuszała różne rozwiązania – wspomnienia mieszkańców Spytkowic precyzują, że w zamku mieszkali pogorzelnicy z przysiółka Kępki, spalonego w kwietniu 1943 r.²⁴ Szkoła powszechna rzeczywiście pojawia się w wykazach z 1948 r. jako użytkownik resztówki obok dzierżawców i nadleśnictwa²⁵, a w pamięci mieszkańców zachowały się lekcje w sali na parterze zamku. Jednak zamieszczony w kronice szkoły w Spytkowicach opis okresu powojennego nie odnotowuje tego faktu, podaje jedynie, że od 1948 r. trwała budowa nowej szkoły²⁶.

Jerzy Szablowski ewidencjonujący w latach 1947-1948 zabytki powiatu wadowickiego zapisał, że zamek jest „w stanie daleko posuniętego zniszczenia (na skutek dawniejszego pożaru i działań wojennych 1945)”²⁷. Cytowane powyżej dokumenty wskazują, że w 1950 r. zamek, jako zabytek, podlegał Ministerstwu Kultury i Sztuki – rzeczywiście już w sierpniu 1935 r. został wpisany do rejestru zabytków (nr 347)²⁸.

W maju 1956 r. sprawą niszczącego zamku mieszkańcy Spytkowic zainteresowali redakcję pisma „Gromada – Rolnik Polski” oraz krakowski oddział Polskiego Radia, co wywołało reakcję Prezydium Powiatowej Rady Narodowej

²⁰ Ibidem, s. 25.

²¹ Ibidem, s. 19.

²² K. Janik, *Perła Spytkowic...*, s. 63-65.

²³ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/3261, s. 27.

²⁴ S. Mamon, *Spytkowickie Kępki w ogniu (18 kwietnia 1943 r.)*, „Rocznik Spytkowicki” 2022, t. 1, s. 122-123.

²⁵ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/3259, s. 116-117, 121; sygn. 29/691/3261, s. 269.

²⁶ ANK, Akta szkolne i kroniki szkół podstawowych województwa krakowskiego, sygn. 29/1349/122, s. 43-44.

²⁷ J. Szablowski (red.), *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 1, *Województwo krakowskie*, z. 14, *Powiat wadowicki*, Warszawa 1953, s. 497-498.

²⁸ „Krakowski Dziennik Wojewódzki” 1936, nr 11, poz. 85. Ponownie zespół pałacowo-parkowy w Spytkowicach został wpisany do rejestru zabytków w 1987 r. (nr A-472/87).

w Wadowicach. Pracownik Wydziału Kultury „stwierdził osobiście na miejscu całkowitą dewastację pałacu”, a do Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie skierowano pismo sygnalizujące niebezpieczeństwo zawalenia fragmentów lub całego budynku, co wiązało się z zagrożeniem dla mieszkańców²⁹. W 1957 r. Prokuratura Powiatowa w Wadowicach prowadziła postępowanie wyjaśniające, który urząd odpowiada za zaniedbanie opieki nad zamkiem, mającym status zabytku. Załączona korespondencja z 1951 r., w której czytamy

użytkownikiem pałacu jest Urząd Ziemski w Krakowie, który ma nadzór nad budynkiem. Dach budynku wymaga natychmiastowej naprawy, o ile zamek ma być odremontowany, w przeciwnym bowiem wypadku zachodzi obawa, że mury nie będą się nadawać do użytku, stropy zaś pod działaniem opadów deszczowych rozmiękną się i zawalą,

pokazuje, że władze powiatowe i wojewódzkie czekały na decyzję Departamentu Ochrony i Konserwacji Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki³⁰. We wrześniu 1957 r. starano się zainteresować historią i stanem zamku organizatorów „Drugiego Ogólnopolskiego Tygodnia Ochrony Zabytków”³¹.

W późniejszej dokumentacji odnotowano, że w 1953 r. Pracownicy Konserwacji Zabytków w Krakowie wykonały inwentaryzację budynku³², a wiosną 1957 r. sporządziły pierwsze obliczenia i projekty dotyczące odbudowy zamku³³. Jesienią 1957 r. Wydział Kultury – Wojewódzki Konserwator Zabytków Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie przekazał im wytyczne do opracowania założeń projektowych odbudowy³⁴, które w lutym 1958 r. zaopiniowała pozytywnie Komisja Oceny Projektów Inwestycyjnych przy Ministrze Kultury i Sztuki – planowano przekazanie zamku Państwowym Zbiorom Sztuki na Wawelu na cele muzealne regionu i reprezentacyjne „zagłębia węglowego”³⁵. W kwietniu 1958 r. projekt został zatwierdzony do realizacji i uzyskano środki na finansowanie prac – inwestorem naczelnym było Ministerstwo Kultury i Sztuki, inwestorem głównym – Centralny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, inwestorem bezpośrednim – Wojewódzki Konserwator Zabytków³⁶. W lutym 1959 r. na podstawie uchwały Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach

²⁹ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4411, s. 21-25.

³⁰ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4412, s. 3-16.

³¹ Ibidem, s. 27-28.

³² Archiwum zakładowe ANK, sygn. 616/552, s. 3, 5, 7.

³³ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/PWRN Bud. 856.

³⁴ Archiwum zakładowe ANK, sygn. 616/552, s. 27.

³⁵ Ibidem, s. 33.

³⁶ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/PWRN Kr. Kl. 227; sygn. 29/691/PWRN Kr. Kl. 1252; Archiwum zakładowe ANK, sygn. 616/552, s. 3, 5, 7.

Referat Urzędzeń Rolnych zwrócił się do Referatu Geodezji i Regulacji Rolnych z wnioskiem o dokonanie na planie resztówki Spytkowice rozgraniczenia na część gospodarczą, będącą w użytkowaniu Gminnej Spółdzielni, i na część zabytkową, pozostająca pod zarządem Wydziału Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków³⁷.

Prace konserwatorsko-remontowe prowadzone w latach 1957-1964 objęły odgruzowanie całego budynku, wstępne zabezpieczenie oraz „odbudowę skrzydła zachodniego wraz z zamontowaniem stalowej konstrukcji więźby dachowej, nad pozostałymi skrzydłami położono stropy żelbetowe”³⁸. Do 1965 r. obowiązywały aktualizowane w zakresie wysokości kosztów i terminów realizacji umowy z Pracowniami Konserwacji Zabytków na prowadzenie prac, chociaż w końcowej fazie obejmowały one jedynie zabezpieczenie placu przerwanej budowy³⁹.

W czerwcu 1965 r. zamek wraz z otaczającym parkiem został przekazany w zarząd Zakładowi Doświadczalnemu w Zatorze Instytutu Zootechniki w Bałicach⁴⁰. W styczniu 1968 r. przeprowadzono kontrolę „zagospodarowania czołowych zabytków powiatu wadowickiego”, podczas której stwierdzono, że zamek „doprowadzono do stanu surowego otwartego z zabezpieczeniem dachu”⁴¹. Instytut Zootechniki opłacał dozorcę budynku, jednak „chętnie by komuś ten zamek przekazał na własność, ale z uwagi na bardzo wysokie koszty remontu nie ma chętnych”⁴².

W październiku 1968 r. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie podjęło uchwałę w sprawie pozytywnie ocenianej działalności oraz zauważalnych problemów lokalowych Archiwum Państwowego Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego, w której zapisano

uznaje się za celową partycypację ze strony Wydziału Kultury do wysokości 50% wydatków na koszt adaptacji obiektu zabytkowego w Spytkowicach pow. Wadowice, przeznaczonego na pomieszczenie oddziału terenowego Archiwum Państwowego m. Krakowa i Województwa Krakowskiego⁴³.

³⁷ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4713, s. 59.

³⁸ ANK, Miejskie Biuro Projektów w Krakowie, sygn. 29/1784/2507; H. Pieńkowska, *Prace konserwatorskie na terenie woj. krakowskiego w latach 1958-1968. Cz. I – zabytki architektury*, „Ochrona Zabytków” 1971, t. 24, nr 1(92), s. 70.

³⁹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/PWRN Kr. Kl. 227; Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4418, s. 12.

⁴⁰ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 210/1979, s. 399, 405.

⁴¹ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4420, s. 82-84.

⁴² Ibidem.

⁴³ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 210/1968, s. 47.

W grudniu tego samego roku Archiwum zwróciło się do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach w sprawie przekazania nieruchomości i uzyskało akceptację⁴⁴. W czerwcu 1969 r. dotychczasowy zarządca obiektu – Instytut Zootechniki w Krakowie Zakład Doświadczalny w Zatorze – na wniosek Archiwum rzekł się użytkowania budynku i wyraził zgodę na przekazanie powierzchni ok. 5 ha, łącznie ze znajdującym się tam pałacem oraz drzewostanem parkowym i owocowym⁴⁵. Wydział Rolnictwa i Leśnictwa Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie decyzją z sierpnia 1969 r. przekazał nieruchomość Archiwum, którą przejęto w styczniu 1970 r.⁴⁶

W czerwcu 1970 r. Leon Chajn, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, pisał do dyrektora Departamentu Koordynacji Badań i Kształcenia Kadr Naukowych Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego:

w czasie działań wojennych w 1945 r. pałac został częściowo zniszczony. Obiekt ten stanowi wyjątkowo cenny zabytek budownictwa XVII w., a w obecnym stanie grozi mu ruina na skutek zniszczeń powodowanych czynnikami atmosferycznymi i brakiem konserwacji. Budynek pałacu poprzednio przeznaczony był na siedzibę Państwowych Zbiorów Sztuki i na ten cel od roku 1962 odbudowywany ze środków Ministerstwa Kultury i Sztuki. Odbudowę doprowadzono do stanu surowego, a ponadto przygotowano część elementów do robót wykończeniowych (kamieniarka). Brak jest na jednym skrzydle więźby dachowej, której elementy stalowe złożone są w piwnicach pałacu wraz z dachówką. Dotychczas Urząd Konserwatorski Woj. Krakowskiego zainwestował w omawiany obiekt ca 5 milionów złotych. Koszt robót do zakończenia odbudowy ze zmianą funkcji przeznaczenia wyniesie ca 8 milionów złotych, z czego 50% zobowiązuje się pokryć Urząd Konserwatorski Woj. Krakowskiego⁴⁷.

W styczniu 1972 r. Gromadzka Rada Narodowa w Spytkowicach interweniowała u władz powiatowych w kwestii braku jakichkolwiek działań w zamku przejętym przez krakowskie Archiwum do dalszego remontu⁴⁸. Odbudowę zabytkowego budynku miały kontynuować Pracownie Konserwacji Zabytków w Krakowie⁴⁹, jednak roboty remontowo-budowlane i instalacyjne prowadzono dopiero od września 1973 r., po opracowaniu aktualnej dokumentacji⁵⁰. W 1979 r. koszt inwestycji szacowano na 75 mln zł, a zakończenie planowano

⁴⁴ Ibidem, s. 51.

⁴⁵ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 210/1969, s. 41, 45.

⁴⁶ Ibidem, s. 55-61, 79-93.

⁴⁷ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 210/1970, s. 217, 219.

⁴⁸ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4425, s. 34-38, 54-57.

⁴⁹ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 210/1969, s. 69-73, 113.

⁵⁰ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 214/1986 (znak 214-3/86); A. Kiełbicka, *Archiwum Państwowe w Krakowie 1951-1980*, Warszawa-Łódź 1989, s. 181.

na 1985 r.⁵¹ W maju 1979 r. dyrektor Archiwum pisał do dyrekcji Pracowni Konserwacji Zabytków:

w czasie bytności przedstawiciele Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie w zamku w Spytkowicach stwierdziliśmy, że prace przy remoncie tego obiektu zostały przerwane, a załoga przeniesiona do Krakowa. Dyrekcja Archiwum jest tym faktem zaniepokojona, bo może to spowodować niewykorzystanie z trudem uzyskanego limitu na remont w roku 1979 w wysokości 2.500.000 złotych⁵².

Z kolejnego pisma z 4 grudnia 1979 r. wynika, że nadal nie prowadzono żadnych prac remontowych na zamku i nie wiadano nawet, czy remont będzie kontynuowany i w jakim zakresie⁵³.

Decyzją Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych od 1 stycznia 1980 r. obowiązki inwestora przy dalszym remoncie zamku przejęło Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach⁵⁴, ponieważ „generalny wykonawca prac remontowych PKZ Kraków cały swój potencjał przerobowy kieruje na rewaloryzację Krakowa i decyzją władz ogranicza do minimum prace poza terenem miasta”, w związku z czym uznano, że łatwiej będzie zdobyć wykonawców robót specjalistycznych z terenu województwa katowickiego lub bielskiego (Spytkowice należały do tego drugiego)⁵⁵. Nieruchomość (wraz z dokumentacją) przekazano katowickiemu Archiwum protokołem z 18 grudnia 1979 r.⁵⁶

W grudniu 1985 r. odbyła się wizja lokalna w zamku w Spytkowicach z udziałem przedstawicieli Konserwatora Wojewódzkiego z Bielska-Białej, głównego projektanta odbudowy, dyrektora Pracowni Konserwacji Zabytków, dyrektora Wydziału Ochrony Zabytków Miasta Krakowa oraz dyrekcji krakowskiego Archiwum oceniająca stan zaawansowania prac⁵⁷. Stwierdzono, że:

budowla jest pokryta dachem o metalowej konstrukcji pokrytej miedzianą blachą, wykonane są także miedziane rynny. W poddaszu (2 piętro) są wprawione oszkłone już okna. Wykonane zostały wszystkie nowe betonowe stropy, których wytrzymałość np. nad parterem obliczona jest na 2000 kg na 1 cm² ze względu na zaplanowane zainstalowanie tam dwu kondygnacji regałów (sale są bowiem wysokie na 7,5 m). W galerii i w części okien pałacu są zamontowane otwierane kraty⁵⁸.

⁵¹ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 210/1979, s. 271-273.

⁵² Ibidem, s. 183.

⁵³ Ibidem, s. 185.

⁵⁴ Ibidem, s. 235, 249, 253, 255.

⁵⁵ Ibidem, s. 385-386.

⁵⁶ Ibidem, s. 387-425; Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 210/1980, s. 11-19, 115.

⁵⁷ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 214/1985 (znak 214-9/85).

⁵⁸ Ibidem.

Fot. 1. Zamek w Spytkowicach od frontu, styczeń 1990 r. Źródło: Archiwum zakładowe ANK, sygn. 129/9

Szacowano jeszcze trzy lata remontu, po których budynek, po rezygnacji z luksusowego wykończenia np. posadzki marmurowej, mógłby służyć przechowywaniu akt „niechodliwych”.

W styczniu 1986 r. Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych napisał: „wyrażam zgodę na przejęcie zamku w Spytkowicach i kontynuowanie jego odbudowy, pod warunkiem uzyskania gwarancji partycypacji Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego w kosztach odbudowy w co najmniej 23%”⁵⁹. W marcu tego roku na wniosek krakowskiego Archiwum Wydział Geodezji i Gospodarki Gruntami Urzędu Miasta i Gminy w Wadowicach wydał zgodę na przekazanie zamku wraz z parkiem. Na tej podstawie dopiero 24 marca 1987 r. Archiwum Państwowe w Krakowie ponownie stało się zarządcą spytkowickiej nieruchomości⁶⁰. Ówczesny dyrektor Archiwum prof. Zbigniew Perzanowski w czasie zajęć ze studentami historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, w których uczestniczyła autorka, wielokrotnie opowiadał o problemach z tym związanych.

W sprawozdaniu z działalności Archiwum za rok 1989 wpisano:

Archiwum Państwowe weszło w posiadanie zamku w Spytkowicach i na podstawie wstępnej umowy z firmą Matex rozpoczęło przygotowania do kontynuacji

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczki 214/1986 (znak 214-3/86); Archiwum zakładowe Archiwum Państwowego w Katowicach, sygn. 92/76.

remontu zabytkowego obiektu. Pod koniec roku została zakupiona i zwieziona na teren budowy pewna ilość materiałów budowlanych (cement, wapno, cegła, druty zbrojeniowe itp.)⁶¹.

Rozpoczął się kolejny etap remontu budynku – 21 grudnia 1993 r. uroczystie, z udziałem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, do mieżdzianej gałki na wieży zamkowej włożono pamiątkowy dokument⁶². W 1994 r. zamontowano pierwszą część regałów i rozpoczęto przewożenie archiwaliów ze zlikwidowanej decyzją straży pożarnej siedziby w Krakowie przy ul. Grodzkiej 54⁶³. W 2000 r. zakończono prace remontowe i adaptacyjne zamku w Spytkowicach, a po odbiorze technicznym budynek Archiwum uzyskało zgodę na jego użytkowanie (powierzchnia ok. 4 000 m²)⁶⁴.

W 2001 r. powstała Ekspozytura w Spytkowicach Archiwum Państwowe- go w Krakowie (przechowująca i udostępniająca archiwalia z zasobu oddziałów krakowskich), jej kierownikiem został Maciej Mocniak⁶⁵. W 1995 r. w budynku było już ponad 1 700 mb dokumentacji i zatrudnionych trzech pracowników⁶⁶, podczas gdy w 1998 r. siedmiu pracowników dbało o 3 295 mb akt⁶⁷. W 2002 r. do magazynów została przyjęta wyjątkowo duża liczba materiałów archiwal- nych – 1 163,14 mb, głównie z archiwum zakładowego Urzędu Miasta Krakowa (908 mb)⁶⁸. Każdego roku przejmowano nowe archiwalia (w 2010 r. przywiezio- no zasób zlikwidowanego oddziału w Nowym Targu⁶⁹) i regały w spytkowickich 40 magazynach bardzo szybko się zapełniły. Ostatnim pomieszczeniem zajęętym przez regały kompaktowe (jezdne) była największa w budynku „sala balowa”

⁶¹ Archiwum zakładowe ANK, symbol teczek 210/1990.

⁶² ANK, Zbiór dokumentów wyjętych z gałek zabytków krakowskich i pozakrakovskich, sygn. 29/1404/20; A. Litewka, S. Radoń, *Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie w 1993 r.*, „Kra- kowski Rocznik Archiwalny” 1995, t. 1, s. 164.

⁶³ S. Radoń, *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 1994*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1996, t. 2, s. 159, 162; S. Radoń, A. Litewka, *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Pań- stwowego w Krakowie za rok 1995*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1997, t. 3, s. 202, 213; S. Radoń, *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 1996*, „Krakowski Rocznik Archi- walny” 1998, t. 4, s. 187-189.

⁶⁴ A. Litewka, S. Radoń, *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2000*, „Kra- kowski Rocznik Archiwalny” 2002, t. 8, s. 185, 187; A. Radoń, *Współczesne życie zamku. Archiwum Państwowe w Krakowie – oddział w Spytkowicach*, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Wa- rzecha, J. Fabian, P. Mostowik, Zabki 2000, s. 41-42.

⁶⁵ Archiwum zakładowe ANK, Statut Archiwum Państwowego w Krakowie nadany Zarządzeniem nr 20 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 22 października 2001 r.

⁶⁶ Archiwum zakładowe ANK, *Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za 1995 rok*.

⁶⁷ Archiwum zakładowe ANK, *Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 1998 i przewidywane kierunki działań Archiwum w 1999 roku*.

⁶⁸ Archiwum zakładowe ANK, *Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2002 oraz przewidywane kierunki działań i zakres prac Archiwum w roku 2003*, s. 7.

⁶⁹ Archiwum zakładowe ANK, *Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2010 oraz przewidywane kierunki działań w roku 2011*, s. 12, 43.

Fot. 2. Zamek w Spytkowicach od frontu, 2019 r. Źródło: fot. Lidia Kowarsch

(125 m² powierzchni), w której w 2012 r. zamontowano półki o łącznej długości 1 428 mb⁷⁰.

Od 2003 r. w Spytkowicach była także przechowywana „dokumentacja o czasowym okresie przechowywania”, czyli m.in. akta osobowo-płacowe zlikwidowanych przedsiębiorstw z terenu Krakowa (Archiwum wydawało kopie dla celów emerytalno-rentowych)⁷¹. W 2009 r. dokumentację osobowo-płacową przekazano do Archiwum Państwowego Dokumentacji Osobowej i Płacowej w Milanówku⁷².

W 2020 r. w Ekspozyturze przechowywano 15 500 mb, czyli ponad 15 km dokumentacji⁷³. Pracownicy przejmowali materiały archiwalne i dokumentację niearchiwalną do magazynów, przemieszczali w obrębie budynku, przepakowywali, czyścili, sygnowali, sporządzali ewidencję. Przeprowadzano kwerendy, czyli poszukiwania informacji w tych zasobach, wykonywano kopie, udostępniano archiwalia na miejscu w czytelnicy, która funkcjonowała w latach 2005-2020. Przechowywane w Spytkowicach materiały archiwalne ewidencyjnie były

⁷⁰ J. Jagiełło, „Historia i funkcjonowanie spytkowickiej ekspozytury Archiwum Narodowego w Krakowie”, praca licencjacka powstała w 2018 r. pod kierunkiem dra Bartosza Drzewieckiego (Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), s. 11-13.

⁷¹ Ibidem, s. 25-27.

⁷² Archiwum zakładowe ANK, Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2003 oraz przewidywane kierunki działań i zakres prac Archiwum w roku 2004; Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2009 oraz przewidywane kierunki działań w roku 2010.

⁷³ Archiwum zakładowe ANK, Sprawozdanie z działalności Archiwum Narodowego w Krakowie za 2020 rok.

przypisane do pięciu krakowskich oddziałów aktowych i w miarę konieczności przewożone do Krakowa⁷⁴.

Roczne sprawozdania z działalności krakowskiego Archiwum wykazują, że w latach 2003-2006 w Ekspozyturze pracowało dziewięciu pracowników (5 działalności archiwalnej, 3 obsługi i 1 administracji), a od 2008 r. – siedem osób. Rotacja pracowników nie była duża, kolejno zatrudnieni zostali: Dorota Łabudzik, Katarzyna Suska, Agata Koziół, Maciej Mocniak, Mirosław Wołek, Ewa Kolasa, Jolanta Maj, Joanna Jagiełło, Dorota Piwowarska, Łukasz Podolak, Lidia Wadowska i Barbara Sołtys. W zamku powstały mieszkania służbowe dla pracowników – w latach 1994-2001 lokatorem był dyrektor Archiwum dr Sławomir Radoń z rodziną, w latach 2001-2009 – Joanna Jagiełło z rodziną, w latach 2002-2009 – Maciej Mocniak z rodziną, a w latach 2010-2015 – Łukasz Podolak z rodziną.

Maciej Mocniak (w konsultacji z pracownikami) tak opisał spytkowicką siedzibę Ekspozytury Archiwum Państwowego/Narodowego w Krakowie:

Zamek to piętrowa, trójskrzydłowa budowla, otaczająca arkadowy dziedziniec, z dwoma kwadratowymi basztami od frontu. Budynek obecny wygląd, noszący cechy wczesnobarokowej rezydencji, zawdzięcza przebudowie z I poł. XVII w., dokonanej przez Szyszkowskich, właścicieli zamku i Spytkowic. Powstanie pierwotnego założenia obronnego, łączącego cechy gotyku i renesansu, datowane jest na I poł. XVI w. i związane jest z pierwszymi prywatnymi właścicielami Spytkowic, rodem Myszkowskich. Wchodząc do zamku schodami prowadzącymi do wejścia głównego, nad drzwiami zobaczyć można herb Ostoja Szyszkowskich, dla świadomości komu to co przed nami zawdzięczamy (w dalszej części naszej wędrówki jeszcze niejednokrotnie herb Ostoja się pojawi, dla ugruntowania tej wiedzy). Po wejściu do zamku po stronie lewej mamy pomieszczenie biurowe, będące równocześnie biurem kierownika i miejscem pracy trzech pracowników. W nim główny zbiór kluczy do wszystkich pomieszczeń zamkowych, który z uwagi na ilość pomieszczeń, wymagał szafy wbudowanej w ścianę. Jest tu też centrala systemu p.poż. i telefoniczna. Po stronie prawej z korytarza otwiera się amfilada pomieszczeń z portalami z piaskowca, inskrypcjami łacińskimi i sklepieniem kolebkowym, które najlepiej wprowadzają w historyczne wnętrza spytkowickiego zamku. Pierwsze to czytelnia dla korzystających z zasobu, następnie zaplecze magazynowe czytelnia, pomieszczenia biurowe ze stanowiskami pracowników wydzielonego zasobu zlikwidowanego Oddziału w Nowym Targu i na końcu w baszcie – serwerownia. Wejście do serwerowni ozdobione pięknym portalem, dla nas wawelskim, gdyż kiedyś Dyrektor z Wawelu (Zamku Królewskiego nie Zakładów Cukierniczych) powiedział, że oni mają taki sam. Podążając dalej korytarzem głównym, dochodzimy do wyjścia na dziedziniec. Okna arkadowe pozwalają ocenić kształt i wielkość zamku od strony dziedzińca

⁷⁴ J. Jagiełło, „Historia i funkcjonowanie spytkowickiej ekspozytury...”, s. 18-20, 27-30.

oraz rzucić okiem na pozostałości parku przyzamkowego, który w dużej części znajduje się poza terenem zarządzanym przez Archiwum (pomnikowe lipy, dęby oraz staw i pozostałości sztucznej wyspy na kanale doprowadzającym do niego wodę). Przechodząc korytarzem w stronę lewą, mamy drugie wejście do zaplecza czytelnicy i połączonych z nim, a już wymienionych, pomieszczeń. Z korytarza (nad przejściem herb Ostoja) wchodzimy na klatkę schodową, skąd możemy pójść na I piętro, na korytarz skrzydła lewego lub do piwnicy.

Wybieramy tę ostatnią opcję i schodząc do piwnic mijamy na półpiętrze wyjście z budynku. Warto spojrzeć co na zewnątrz, bo tam ukaże się nam XIX-wieczny budynek gorzelni, z odchylonym od pionu kominem i gniazdem bocianim na jego zwieńczeniu

(z mieszkającymi bocianami już trudniej). Na półpiętrze również alternatywne wejście do pomieszczeń biurowych „Nowego Targu”. Wchodząc do piwnicy kierujemy się na wprost – piwnice skrzydła frontowego to magazyny z dokumentacją o czasowym okresie przechowywania, następnie mijamy pomieszczenia warsztatowe oraz trzy służące jako magazyny dla różnych, ale potrzebnych rzeczy (przydatność to pojęcie względne, przeprowadzka do nowej siedziby zweryfikowała wcześniejsze decyzje). Wchodząc do skrzydła lewego piwnic mamy możliwość, według kolejności, wyjścia na dziedziniec stromymi schodami (poprzez dobudówkę, ciekawie wyglądającą od strony dziedzińca), wejścia na schody prowadzące na parter, a na wprost wejścia w surowe piwnice, które wykorzystywano dawniej jako piwnice lokatorskie (mieszkający na zamku, a byli tacy, korzystali z tej możliwości) i również jako skład materiałów metalowych (dużych i ciężkich) służących dla wyposażania pomieszczeń w regały archiwalne. Warto wspomnieć, że w jednym z ostatnich pomieszczeń znajduje się, intrygująca wszystkich o niej wiedzących, dziura w kamiennym fundamencie (niezbadaana, rodząca domysły i hipotezy na temat pochodzenia i przeznaczenia z legendarnym przekazem o przejściu podziemnym, łączącym zamek z kościołem, na czele). Pomieszczenie to jest również doskonałym miejscem dla przekazów o duchach spotkanych na spytkowickim zamku, a jest o czym opowiadać... Sam osobiście mam doświadczenia, a i pracownicy swoje przeżyli. Najlepiej pewnie pamiętają to dzieci, które w ramach różnych przedsięwzięć edukacyjnych odwiedzały zamek. To jednak temat na dłuższą opowieść.

Fot. 3. Korytarz parteru wiodący do schodów na piętro, 2021 r. Źródło: fot. Lidia Wadowska

W naszej wędrówce wybieramy powrót korytarzem skrzydła frontowego piwnic i dalej przechodzimy korytarzem skrzydła prawego. Po prawej stronie mamy toaletę z prysznicem (nigdy nie wykorzystywanym zgodnie z przeznaczeniem, zawsze wypełnionym kartonami z teczkami biurowymi, jak kto pytał to „teczki są w prysznicu”). Następnie po prawej mamy magazyn archiwalny (były tam archiwalia, a dodatkowo było to jedno z pomieszczeń przewidzianych dla ewentualnej ewakuacji najcenniejszych akt z Krakowa). Następnie mijamy pomieszczenia

techniczne: hydrofornia i kotłownia gazowa. Dalej po lewej kolejne z wyjść ewakuacyjnych za zewnątrz, małe pomieszczenie, którego pierwszym przeznaczeniem była siedziba inżyniera, który nadzorował pracę oczyszczalni ścieków, z czasem obowiązki te były wygaszane, inżynier przeszedł na emeryturę, a pomieszczenie znalazło nowe przeznaczenie, magazyn archiwalny. W świadomości i komunikacji między pracownikami zawsze to jednak było pomieszczenie szambonurka, bo tak nazywaliśmy inżyniera, swoją drogą bardzo miłego i pocziwego człowieka. Na końcu korytarza po prawej wyjście na zewnątrz i podjazd (dla małych samochodów dostawczych), po lewej winda osobowa. Wsiadając do windy mamy możliwość udać się na parter lub I piętro (winda osobowa obsługuje tylko trzy podstawowe kondygnacje). Wsiadamy na parterze. Po stronie prawej pomieszczenie magazynowe, które w pierwszych latach działalności Archiwum było pokojem socjalnym (dla czterech pierwszych pracowników było to wystarczające). Następnie po stronie lewej mamy magazyn archiwalny (nazywany nad kotłownią, bo tak był zlokalizowany), wykorzystywany na przechowanie zasobu nowotarskiego. Dalej amfilada pomieszczeń wykorzystywanych dla materiałów wielkoformatowych Oddziału V Lubicz. W jednym z nich umieszczona była gilotyna do kartonu, duża i ciężka, a pomieszczenie od niej wzięło potoczną nazwę gilotyna (zresztą jak wiele innych miało swoją nazwę, nawet nie jestem pewien, czy wszyscy wiedzieli, jaki to numer magazynu). A z „gilotyny” wchodziło się do „skarbowki”, najlepiej zabezpieczonego magazynu na zamku z ewidencją skarbową zasobu. Korytarzem dochodzimy do punktu, w którym już byliśmy, a skąd poszliśmy do piwnic. Teraz udajemy się na I piętro. Tu znów kilka możliwości, wybieramy korytarz skrzydła prawego. Po lewej, nieustannie widok na dziedziniec, po prawej toaleta, ale nie tylko... korytarze skrzydła tak prawego jak i lewego I piętra zostały rozbudowane

Fot. 4. Piwnice zamkowe ukazują grubość murów utrzymujących budynek, 2023 r. Źródło: fot. Barbara Sołtys

Fot. 5. Kratownica w magazynie nr 212 pozwalająca wykorzystać regały w wysokim pomieszczeniu, 2014 r. Źródło: fot. Małgorzata Multarzyńska-Janikowska

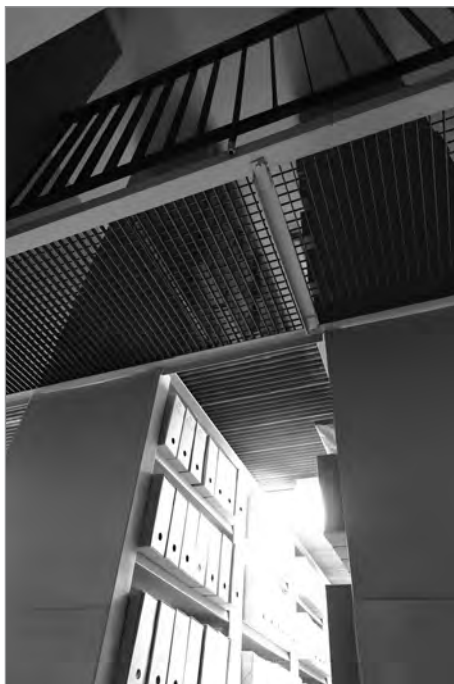
o antresole. Wyposażone w regały, służyły jako magazyny. „Nad ubicacją” były dwa małe, z dokumentacją byłego ZSMP (Oddziału IV Orzeszkowa). Dalej idąc korytarzem po prawej seria dużych, piętrowych magazynów. Nr 212 z przejściem z II piętra na kolejną antresolę nad korytarzem i do II piętra magazynu nr 213 (to jeden z serii ulubionych, labiryntowych magazynów, zupełnie niewygodny w codziennej pracy, ale ujmujący komplikacjami i doznaniem komunikacyjnym, dodatkową atrakcją kratownica tworząca II poziom magazynu).

Dalej po prawej magazyn nr 213 (z drugim poziomem, ale bez możliwości wejścia nań, tylko z nr 212) i nr 214, czyli „z kominem” (komin, czyli ciąg kominowy i wentylacyjny z kotłowni ciągnął się od piwnic do poddasza, był w magazynach i na parterze i na II piętrze, ale tylko nr 214 z I piętra było magazynem „z kominem”). Z korytarza schodami w górę można się dostać do pomieszczenia maszynowni windy osobowej, drugiego poziomu magazynu nr 214 oraz antresoli nad korytarzem, małego i wydzielonego magazynku, który nazywany był „metryki”, nawet jak akta metrykalne zostały z niego przeniesione. Schodzimy schodami w dół i dalej po lewej magazyn z gazetami (można się domyślić, dlaczego tak go nazywaliśmy) i na końcu korytarza winda osobowa, którą już jechaliśmy. Tym razem nie korzystamy, zawracamy i korytarzem wracamy do klatki schodowej. Tu na wprost magazyn nr 200, „sala balowa”, największe pomieszczenie na zamku i jeden z największych magazynów (nieco ponad 1500 mb półek, regały przesuwne), z „sali balowej” wejście do baszty (pełnej obligacji Huty Sendzimira), nad wejściem kolejny herb Ostoja. Z magazynu nr 200, do którego wracamy, z boku drzwi do kolejnego ogromnego magazynu nr 202, ale z nich nie korzystamy. Wychodzimy na klatkę schodową i na korytarz skrzydła frontowego, to „galeria”, cała przeszklona, ogromna ściana po prawej pozwala objąć wzrokiem dziedziniec, wspomniane już pozostałości założenia parkowego

z wyspą oraz dalej na pagórkowate, za-
lesione tereny Krzeszowic i Alwerni,
znajdujące się po drugiej stronie nie-
widocznej stąd Wisły. Po lewej stronie
korytarza wejście do wspomnianego
już magazynu nr 202. W dalszej części
następny labirynt magazynowy, czyli
magazyny nr 203, 204, 205 i w baszcie
nr 206.

Między magazynami portal z pia-
skowca z herbem. Drugi poziom tej
amfilady dostępny schodami z kory-
tarza (wejście obok windy). Winda to-
warowa, ulubiona przez pracowników,
bo obsługująca drugie poziomy maga-
zynów (choć tylko w jednym skrzydle)
oraz wszystkie kondygnacje zamku
(łącznie z II piętrem, gdzie winda tzw.
osobowa nie docierała). Wracamy na
korytarz i na jego końcu po lewej mamy
magazyny nr 207 i 208 (głównie z ak-
tami osobowymi o czasowym okresie
przechowywania). Na wprost z kory-
tarza wejście na klatkę schodową tzw.
mieszkalną, ale na razie wracamy gale-
rią pod „salę balową”. Kierujemy się na

II piętro, to ostatnia możliwość z tego punktu. Wchodzimy na korytarz skrzydła
prawego, po prawej toaleta z pralką i suszarką, następnie pomieszczenia maga-
zynowe, z których ostatnie posiada wejście na strych (dla odważnych: można
zapalić światło, spojrzeć na konstrukcję dachu i milion pajęczyn). Wracamy na
korytarz, na klatce schodowej w drugą stronę i po lewej wejście na strych (to
obowiązkowy punkt dla wszystkich, co pierwszy raz na zamku, tu widać ogrom
obiektu), dalej pomieszczenia magazynowe (nr 302 Nowego Targu i dalej 303,
304, 305 „Wawel” i jeszcze kilka maleńkich). Na końcu korytarz wchodzimy na
klatkę schodową „mieszkalną”. I tu też wejście na strych (tu już nie zaglądamy).
Schodzimy na półpiętro i mamy wejście do pierwszego mieszkania służbowe-
go (choć akurat oznaczonego nr 4), dalej w dół i mamy wejście na I piętrze na
korytarz z magazynami i dalej przez galerię, ale tam już byliśmy więc wybiera-
my drugą możliwość, wejście w korytarz i z niego trzy mieszkania służbowe.
Dwa większe, z których tylko jedno było wykorzystywane w celach mieszkal-
nych i jedna kawalerka (ta była użytkowana). Wracamy na korytarz, na klatkę
i schodami schodzimy w dół, na parter. Tu, na wprost, wyjście na dziedziniec, na
nim stół i ławki, możliwość zjedzenia posiłków przy sprzyjającej pogodzie. Obok

Fot. 6. Kratownica w magazynie nr 204 po-
zwalająca wykorzystać regały w wysokim
pomieszczeniu, 2017 r. Źródło: fot. Małgo-
rzata Multarzyńska-Janikowska.

wyjścia na dziedziniec, a lewej jego strony, wejście do pomieszczeń socjalnych, toaleta, kuchnia, a dalej... kiedyś (krótco) jadalnia, a później (do końca) magazyn archiwalny (z Nowym Targiem). Wychodząc na klatkę schodową po prawej wejście do ostatniego z amfiladowych magazynów-labiryntów (trzy dwupoziomowe pomieszczenie, z nieoczywistymi schodami i możliwościami przejścia). Na końcu z korytarzyka strome, wąskie schody do piwnic (pierwsze będą te lokatorskie). Wracamy korytarzem do wejścia na dziedziniec, które mamy po lewej stronie, my udajemy się na wprost, korytarzem... po prawej magazyny archiwalne nr 106 i 107 (amfilada z jednym wejściem) i dalej winda towarowa, za nią, jakżeby inaczej, małeńki magazyn-ek nr 105 (z kliszami szklanymi), a na końcu korytarza skrzydła lewego wejście do pomieszczenia socjalnego (jadalni). To było serce tego naszego archiwalnego organizmu, każda praktyczna działalność miała tu swoje źródło, tu powstawały teoretyczne założenia, tu wszystko się zaczynało. Za zasłoną z prawej wejście do magazynu nr 103 i magazynku w baszcie nr 104. Wychodząc z jadalni po prawej mamy wejście na korytarz skrzydła frontowego i po chwili możemy być u wejścia głównego, ale nie korzystamy, wracamy do jadalni, bo zasłużyliśmy na kawę i jeszcze tylko rzut oka na krokomierz (włączyłem, tak... nie wspomniałem?), hmm... tak myślałem, do kawy może być i ciasto.

W czerwcu 2005 r. zamek w Spytkowicach został udostępniony zwiedzającym w ramach kolejnej edycji „Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego”. Dwudniowy program został przygotowany we współpracy z Urzędem Gminy w Spytkowicach i Małopolskim Instytutem Kultury. Przy okazji zwiedzania zamku prezentowano ekspozycję ciekawych materiałów z zasobu przechowywanego w Ekspozyturze, odbył się pokaz tańca polonez w wykonaniu dzieci przedszkolnych, projekcja multimedialna „Miłość archiwalna” przygotowana przez młodzież gimnazjalną w ramach projektu „Dwa pałace – dwa klasztory”, degustacja potraw regionalnych, koncert strażackiej orkiestry dętej oraz przejazd bryczką wokół zamku. W ciągu dwóch dni zamek odwiedziło ponad 2 tys. osób⁷⁵.

Na terenie otaczającym spytkowicką Ekspozyturę odbył się 10 czerwca 2018 r. piknik rodzinny pod hasłem „Spytkowice zamkiem stoją”, podczas którego przygotowano wiele atrakcji i zabaw związanych z historią budynku i jego współczesną funkcją. Rozstrzygnięto zorganizowany przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Spytkowickiej konkurs plastyczny „Zamek spytkowicki na przestrzeni wieków” i zaprezentowano film o zamku.

W ramach obchodów czerwcowego Międzynarodowego Dnia Archiwów w 2018 r. Archiwum zorganizowało wydarzenie edukacyjne „Halo, tu Archiwum!” z warsztatami i prelekcjami dla dzieci, młodzieży i dorosłych, dającymi możliwość poznania tajników pracy archiwalnej. W Ekspozyturze

⁷⁵ Archiwum zakładowe ANK, Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2005 oraz przewidywane kierunki działań w roku 2006, s. 33-34; S. Radoń, *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2005*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2006, t. 12, s. 253.

w Spytkowicach 5 i 10 czerwca odbył się wykład „Archiwum rodzinne – co mieści szuflada i Internet”⁷⁶. Kolejna edycja „Halo, tu Archiwum!” odbyła się w 2019 r. – w Ekspozyturze w Spytkowicach 4 grudnia zorganizowano spotkanie poświęcone lokalnej historii „U »źródła« Spytkowic” oraz prezentowano wiedzę o pracy archiwistów „Archiwum – zachować dla pokoleń”⁷⁷.

Spytkowicki zamek został pokazany w filmie „Oświęcim-Praga”⁷⁸ (fabularyzowanej historii słynnego samochodu, montowanego w Zjednoczonej Fabryce Maszyn i Samochodów SA Oświęcim-Praga, prawdziwego cudu techniki na rynku samochodowym międzywojennej Polski), którego plenerowa premiera (ze względu na ograniczenia związane z pandemią) odbyła się 29 sierpnia 2020 r. na rynku w Oświęcimiu.

Majówkową spytkowicką tradycją związaną z zamkiem od 2014 r. był Bieg Spytkowicki, czyli koleżeński bieg organizowany przez biegaczy zrzeszonych w Klubie Aktywnych „Spytaktiv”. Start i meta biegu przeważnie były zlokalizowane w przyzamkowym parku.

W ramach współpracy ze spytkowicką szkołą i przedszkolem Ekspozyturę odwiedzały dzieci, które poznawały działalność Archiwum i pracę archiwistów. Ważną atrakcją stanowiło zwiedzanie zamku, podczas którego w piwnicy pojawiał się duch (była nim „etatowo” Ewa Kolasa), który straszył, świecąc latarką, a na koniec częstował cukierkami z koszyczka.

Gminny Ośrodek Kultury wraz z pracownikami Ekspozytury zorganizował zwiedzanie zamku dla gości z partnerskiej gminy Naours we Francji (czerwiec 2016 r., maj 2018 r.). Mieszkańcom proponowano nowe formy spotkań z kulturą, czyli dwa pokazy kina plenerowego (23 lipca i 20 sierpnia 2021 r.) w zamkowym parku.

Zamek i jego malownicze otoczenie nieraz były tłem sesji ślubnych fotografii, więc jego wizerunek będzie już zawsze częścią rodzinnej opowieści dla wielu mieszkańców Spytkowic. Warto też odnotować, że wśród roślin na tyłach zamku były ulokowane ule miejscowego pszczelarza.

Jesienią 2021 r. zasób Ekspozytury został przewieziony do nowej siedziby Archiwum w Krakowie⁷⁹. Decyzją z 18 września 2023 r. starosta wadowicki orzekł o wygaśnięciu trwałego zarządu Archiwum Narodowego w Krakowie w odniesieniu do nieruchomości w Spytkowicach przy ul. Zamkowej 48. W październiku 2023 r. Starostwo Powiatowe w Wadowicach przekazało w wieczyste

⁷⁶ A. Sokół, A. Warzecha, „Halo, tu Archiwum!” 2018 – wydarzenie edukacyjne Archiwum Narodowego w Krakowie, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2018, t. 24, s. 313-315.

⁷⁷ A. Sokół, A. Warzecha, „Halo, tu Archiwum!” 2019 – druga edycja wydarzenia edukacyjnego Archiwum Narodowego w Krakowie, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2019, t. 25, s. 211-213.

⁷⁸ Film jest dostępny na YouTube, zamek „gra” w scenach ok. 36-37 minuty.

⁷⁹ M. Kluczewski, *Przeprowadzka zasobu krakowskich oddziałów i Ekspozytury w Spytkowicach Archiwum Narodowego w Krakowie w latach 2020-2021 do nowej siedziby przy ul. Rakowickiej 22E*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2021, t. 27, s. 202.

użytkowanie zamek w Spytkowicach Muzeum Narodowemu w Krakowie z przeznaczeniem na cele magazynowe i wystawiennicze.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Akta szkolne i kroniki szkół podstawowych województwa krakowskiego, sygn. 29/1349/122.

Miejskie Biuro Projektów w Krakowie, sygn. 29/1784/2507.

Rejon Lasów Państwowych w Krakowie, sygn. 29/4485/194.

Urząd Wojewódzki Krakowski, sygn. 29/691/3141, 29/691/3259, 29/691/3260, 29/691/3261, 29/691/PWRN Bud. 856; 29/691/PWRN Kr. Kl. 227; 29/691/PWRN Kr. Kl. 1252.

Wojewódzka Rada Narodowa w Krakowie, sygn. 29/695/382.

Wojewódzki Urząd Ziemski w Krakowie, sygn. 29/719/25, 29/719/27, 29/719/31, 29/719/32, 29/719/105, 29/719/116.

Wojewódzkie Biuro Geodezji i Urządzeń Rolnych w Krakowie, sygn. 29/1465/WBGiUR II akta różne 953.

Zbiór dokumentów wyjętych z gałek zabytków krakowskich i pozakrakovskich, sygn. 29/1404/20.

Archiwum zakładowe Archiwum Narodowego w Krakowie:

sygn. 616/552; symbol teczki: 210/1968, 210/1969, 210/1970, 210/1979, 210/1980, 210/1990, 214/1985, 214/1986; Statut Archiwum Państwowego w Krakowie nadany Zarządzeniem nr 20 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 22 października 2001 r.; Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za 1995 rok; Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 1998 i przewidywane kierunki działań Archiwum w 1999 roku; Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2002 oraz przewidywane kierunki działań i zakres prac Archiwum w roku 2003; Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2003 oraz przewidywane kierunki działań i zakres prac Archiwum w roku 2004; Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2005 oraz przewidywane kierunki działań w roku 2006; Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2009 oraz przewidywane kierunki działań w roku 2010; Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2010 oraz przewidywane kierunki działań w roku 2011; Sprawozdanie z działalności Archiwum Narodowego w Krakowie za 2020 rok.

Archiwum Państwowe w Katowicach:

Archiwum zakładowe, sygn. 92/76.

Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej:

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/366/4411, 13/366/4412, 13/366/4418, 13/366/4420, 13/366/4425, 13/366/4713.

Źródła drukowane i akty normatywne

„Krakowski Dziennik Wojewódzki” nr 11, 1.06.1936, poz. 85; nr 3, 1.02.1949, poz. 30.

Opracowania

Basta J., *Dobra łańcuckie Potockich. Zarys problematyki i źródła do dziejów ordynacji w zasobie Archiwum Państwowego w Rzeszowie*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1997, t. 8, s. 35-41.

Follprecht K., Zięba K., Ząbczyński P., *Na drodze do współczesności. Archiwum Narodowe w Krakowie. Ludzie – Miejsca – Praca. 1878-2021*, Kraków 2021.

Gwizdała S., *Zarys społecznego, gospodarczego i kulturalnego życia wsi Spytkowice*, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabian, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 271-285.

Jagiello J., „Historia i funkcjonowanie spytkowickiej ekspozytury Archiwum Narodowego w Krakowie”, praca licencjacka powstała w 2018 r. pod kierunkiem dra Bartosza Drzewieckiego (Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie).

Janik K., *Perła Spytkowic – kompleks pałacowo-parkowy*, „Rocznik Spytkowicki” 2023, t. 2, s. 48-69, <https://doi.org/10.12797/RSpyt.02.2023.02.03>.

Kiełbicka A., *Archiwum Państwowe w Krakowie 1951-1980*, Warszawa–Łódź 1989.

Kluczewski M., *Przeprowadzka zasobu krakowskich oddziałów i Ekspozytury w Spytkowicach Archiwum Narodowego w Krakowie w latach 2020-2021 do nowej siedziby przy ul. Rakowickiej 22E*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2021, t. 27, s. 195-202, <https://doi.org/10.4467/12332135KRA.21.008.14687>.

Litewka A., Radoń S., *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2000*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2002, t. 8, s. 185-189.

Litewka A., Radoń S., *Sprawozdanie z działalności Archiwum Państwowego w Krakowie w 1993 r.*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1995, t. 1, s. 159-165.

Mamoń S., *Spytkowickie Kępki w ogniu (18 kwietnia 1943 r.)*, „Rocznik Spytkowicki” 2022, t. 1, s. 122-124, <https://doi.org/10.12797/RSpyt.01.2022.01.06>.

Palarczykowska A., *Archiwum Potockich z Krzeszowic*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1997, t. 8, s. 72-76.

Pieńkowska H., *Prace konserwatorskie na terenie woj. krakowskiego w latach 1958-1968. Cz. I – zabytki architektury*, „Ochrona Zabytków” 1971, t. 24, nr 1(92), s. 61-76.

Radoń A., *Współczesne życie zamku. Archiwum Państwowe w Krakowie – oddział w Spytkowicach*, w: *Księga jubileuszowa 800 lat Spytkowic*, red. J. Warzecha, J. Fabian, P. Mostowik, Ząbki 2000, s. 41-42.

Radoń S., *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 1994*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1996, t. 2, s. 159-163.

Radoń S., *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 1996*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1998, t. 4, s. 187-190.

- Radoń S., *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 2005*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2006, t. 12, s. 251-253.
- Radoń S., Litewka A., *Sprawozdanie Dyrektora Archiwum Państwowego w Krakowie za rok 1995*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 1997, t. 3, s. 197-215.
- Sokół A., Warzecha A., „*Halo, tu Archiwum!*” 2018 – wydarzenie edukacyjne Archiwum Narodowego w Krakowie, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2018, t. 24, s. 313-315, <https://doi.org/10.4467/12332135KRA.18.014.14401>.
- Sokół A., Warzecha A., „*Halo, tu Archiwum!*” 2019 – druga edycja wydarzenia edukacyjnego Archiwum Narodowego w Krakowie, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2019, t. 25, s. 211-213, <https://doi.org/10.4467/12332135KRA.19.012.13828>.
- Szablowski J. (red.), *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. 1, *Województwo krakowskie*, z. 14, Powiat wadowicki, Warszawa 1953.

Abstract

The Castle in Spytkowice as the Seat of the National Archives in Kraków

Between 2001 and 2022, the castle in Spytkowice was home to a branch of the National Archives in Kraków. From 1970 the building was managed by the Kraków Archives, from 1980 to 1986 by the Katowice Archives, and from 1987 again by the Kraków Archives, which remained in charge until 2023. The long restoration project, carried out between 1973 and 2000, was a result of damage sustained in 1945 and of poorly executed conservation and securing works done earlier for the National Art Collections at Wawel (1958-1965) and for the Experimental Station in Zator of the Institute of Animal Production in Balice (1965-1970). Since 2023, the building has been managed by the National Museum in Kraków.

Keywords: The Castle in Spytkowice, The National Archives in Kraków

Kamila Follprecht – doktor, historyk archiwista, wieloletni pracownik Archiwum Narodowego w Krakowie, redaktor naczelna „Krakowskiego Rocznika Archiwalnego”, sekretarz Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Zainteresowania naukowe koncentruje na własności i mieszkańcach krakowskich nieruchomości od XVI do XX w. oraz na edytorstwie źródeł historycznych wykorzystywanych w badaniach nad tą problematyką.